

РЕАБІЛІТОВАНИ ІСТОРІЄЮ

Боротьба українців за волю у минулому – це цінний досвід для нас сьогодні, коли знову зі зброєю доводиться відстоювати незалежність та територіальну цілісність нашої держави. Актуальним залишається повернення Україні українських імен тих, хто боровся за її незалежність у різні часи. Старий/новий більшовицький окупант намагався усіляко затерти ці імена, зганьбити їхню боротьбу, очорнити їхні ідеали.

Глибше осмислити наслідки революційної події, осягнути їх через людський вимір, крізь долі наших співвітчизників дозволяє книга «В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біографи політичних емігрантів – учасників Української революції», у якій зібрано інформацію про 922-х осіб. Віднайдені фотографії багатьох з них (на жаль, не завжди якісні), до кожної біографічної довідки вказано використану літературу і джерела.

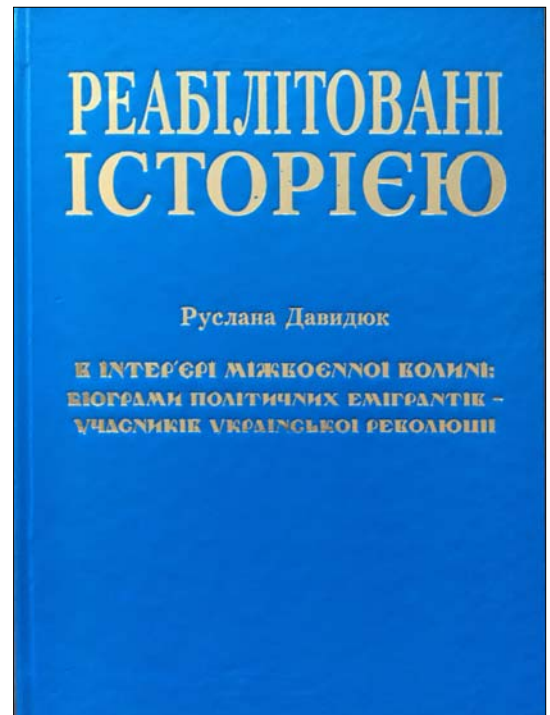
Завданням дослідження було виявлення «обличчя» діячів Української революції, що вимушено стали емігрантами, переважно людей неординарних, здебільшого громадсько-активних та з'ясування їхнього місця і ролі у міжвоєнний період, а також, за умови віднайдення документів, визначення подальшої долі: за нацистської окупації та другого радянського «прирештя». Серед цих людей були генерали та солдати, урядовці й службовці, дипломати і селяни, артисти й архітектори, літератори й учені, священники й учителі. Переважно це були особи не з першого ешелону українських діячів, а швидше з другого і наступних. Але від того їх боротьба, їх життя не є упослідженими. У кожного своя, складна доля, непростий життєвий шлях. Авторка намагалася поглянути на них так, як окреслив місію дослідника Марк Блок: «За зримими обрисами пейзажу, знарядь чи машин, за найсухішими, здавалося б, документами та інститутами, зовсім відчуженими від тих, хто їх заснував, історія хоче побачити людей. Хто цього не засвоїв, той, найбільше, може стати чорнобром ерудиції»¹.

У написанні прізвищ емігрантів, колишніх учасників Української революції, котрі проживали на території Волинського воєводства, трапля-

ється багато різночитань. Для нівелювання останніх проведено порівняння списків військових емігрантів, укладених польськими повітовими урядовцями², зі списками активістів українських організацій, укладеними працівниками радянських спецслужб³, зіставлено їх із реєстром нагороджених Хрестом Симона Петлюри за участь у збройній боротьбі за державність України під проводом Головного отамана Симона Петлюри 1917–1921 рр.⁴, «Журналом зарахування старшин Дієвої Армії УНР на дійсну військову службу впродовж 1920–1923 рр.»⁵. Авторка свідомо того, що у книзі можуть траплятися неточності з огляду на великий обсяг суперечливих свідчень та сподівається, що надалі інформація буде оновлюватись та доповнюватись.

Фундаментом проведеного дослідження, його несучими конструкціями стали джерельна та історіографічна бази. Для підготовки книги залучено широкий історіографічний доробок попередників, використано корпус джерел з різних архівосховищ України та Польщі, а також значну кількість матеріалів міжвоєнної періодики, спогадів, опублікованих документів. Книга заповнює прогалину в українській біографістиці міжвоєнного часопростору.

Спричинену поразкою визвольних змагань 1917–1921 рр. масову військово-політичну еміграцію у науковій літературі називають другою (за моделлю чотирьох хвиль), першою (за моделлю трьох хвиль), або міжвоєнною⁶. Олександр Лотоцький зауважував, що еміграція «вийшла з батьківщини в процесі боротьби, численно більша її частина – навіть із зброєю в руках. Тому політичний характер мають навіть ті її елементи, що безпосередньо не беруть участі в політичній акції. Сама вже по собі позиція її – позиція визвольної боротьби – надає їй характер політичний. Цей політичний момент, що духовно зв'язує українську еміграцію з батьківщиною, є найхарактернішою психологічною її рисою»⁷. Для української еміграції пріоритетним був національний фактор, тому її характер можна означити як національно-політичний із потужним ідеологічним аспектом⁸.

Переважна більшість політичних емігрантів походила з Наддніпрянської України (в історіографії поширена також назва «наддніпрянська еміграція»). Під час революції ці люди брали активну участь

В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біографи політичних емігрантів – учасників Української революції

ОКСЮК Василь Пилипович, народився 1894 р. у с. Черемшані Ковельського повіту Волинської губернії. Вчительован. Учасник Першої світової війни. Закінчив школу прапорщиків у Петергофі (1916). Відправлений на Румунський фронт. Командир роти 36-го Орловського полку, який був перейменований на 24-й Чигиринський, і під такою назвою увійшов до Армії УД гетьмана П. Скоропадського (1918). З лютого 1919 р. сотник 4-го кінного полку 4-ї Київської дивізії. Учасник Першого і Другого Зимових походів. Липар Запінного Хреста (ч.1534) – «за Зимовий похід і бойові заслуги штабу Польської групи Другого Зимового походу. Повернувся на Волинь. Очолював бібліотечно-читальню «Просвітню», керував драматичним гуртком у с. Седлище (1925–1928). На виборках 1930 р. член окружної виборчої комісії № 56 у Ковелі. Працював у власному господарстві. Завдавав кооперативом, згодом відкрив власну крамницю. Вителював. Арештований органами НКВД 13 листопада 1940 р. Утримувався у Ковельській в'язниці Луцької в'язниці. Вийшов під час розстрілу в'язнів торкми у Луцьку. Командир української допоміжної поліції Ковель (липень – грудень 1941). Очолював районний кооператив у с. Седлище (серпень 1942 – травень 1943). Проводив військовий вишкол воєнків УПА. Призначений до ЧА. Арештований 12 травня 1944 р. ВТ військ НКВД Волинської області 10 жовтня 1944 р. засуджений до розстрілу. Розстріляний 8 січня 1945 р. Дружина Євдокія Іоніна, 1911 р. н.; син Микола, 1929 р. н.; син Юрій 1930 р. н. У 1947 р. дружину і двох синів вивезли на спецпоселення у Казахстан.

Лит-ра: ГДА СБУ, м. Київ, ф. 5(Р), спр. 67773; ГДА СРЗР, ф. 1, спр. 12617. Т. 9, арк. 507; ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. «041», арк. 16; *Волинь*. 1941. 13 травня. С. 4; Яценюк Н. Від борю до Бригадок. Трохи спогадів з 1939–1941 років. Львів, Мюнхен, 1986. С. 120, 240–241; Юрій Тютюнник: від «Підсвіта» до ГПУ. Документи і матеріали / упоряд.: В. Верстак, В. Скальський, Я. Файзулін. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. С. 222; Гай-Нижник П. Журнал зарахування старшин дієвої Армії УНР на дійсну військову службу 1920–1923 рр. URL: http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc/1923.army_unt.php.

ОЛЕВСЬКИЙ Микола Антонович, народився 1 червня 1895 р. Рідний 8-го Лубенського кавалерійського полку, закінчив військового школу у Києві (листопад 1917 – лютий 1918). Писар штабу 1-ї артібригади Армії УНР (1919). У міжвоєнний період проживав у с. Месаричі Рівненського повіту. Займався кооперативом. Член «Просвітницької хати» у Мезирічах. Арештований 29 лютого 1940 р. ОСО при НКВД СРСР 16 грудня 1941 р. засуджений на 10 років таборів. Помер у Норильському 16 жовтня 1942 р. Реабілітований. Дружина Лідія Миколаївна, син Веселод, дочка Лариса.

Лит-ра: ГДА СБУ, м. Київ, ф. 5, спр. 897, арк. 262; ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4233–4234. У 2 т. Т. 1, арк. 20 а, 142.

ОЛЕКСЮК Артем, отаман, воював спільно В. Осадком (1919). У міжвоєнний період осів у Ковелі. Кооператор. 8 листопада 1926 р. один із організаторів українського кооперативного свята у Ковелі, організованого Ковельською «Просвітню», виступав із відчитом «Кооперативна практика». Член Бюро волинської кооперації (1927). Один із організаторів «Народного кооперативу» у Ковелі. Голова правління кооперативу «Наша сила» у Ковелі. Виходив до виконавчого комітету Українського православного церковного «Гуцулу духовництва і мислив у Луцьку (серпень 1927). Працював у товаристві «Рідна хата» у Ковелі.

Лит-ра: ДАВО, ф. 522, оп. 1, спр. 1, арк. 121; ДАВО, ф. 4666, оп. 2, спр. 1349, арк. 19 зв.; ДАРО, ф. 33, оп. 4, спр. 5, арк. 79; *Господарсько-кооперативний часопис*. 1926. 27 жовтня. С. 19–20; *Українська ніва*. 1926. 24 грудня. С. 4; *Українська ніва*. 1927. 1 травня. С. 2–3 *Українська ніва*.

у політичному, громадському, професійному житті Української Народної Республіки чи Української Держави, обіймали державні посади, воювали в армії, відтак були громадянами УНР або УД. Крім наддніпрянців, до політичних емігрантів зараховували уродженців західноукраїнських земель, які в роки революції як громадяни УНР чи УД брали участь у розбудові української державності (були державними службовцями, політичними діячами, військовими Армії УНР тощо) та змушені під тиском більшовиків, через загрозу їхньому життю та свободі, повернутися на малу батьківщину. Обіймаючи в роки революції державні посади, вони пов'язували своє майбутнє з УНР, але поразка революції перекреслила їхні можливості, зламала кар'єру, кардинально змінила життя. Вимушено покинувши територію Великої України, вони опинилися в іншій державі – Другій Речі Посполитій, ставши, як і уродженці Наддніпрянщини, політичними емігрантами. Факт місця народження при цьому не завжди відіграв визначальну роль.

Емігрант Андрій Дідковський, знову опинившись в еміграції після Другої світової війни, розмірковував: «Химерна доля керує чоловіком, бо ж більшість нас, цих емігрантів, самі були волиняки з діда-прадіда, які жили тут і помирали тут, та це ж була наша вужча батьківщина. Але волею «великих і справедливих» світу цього, що колись засідали у Версалі та знехтували 14 точок президента Вільсона і українську справу – нас обернуто в емігрантів»⁹.

Біограми людей, які жили на території міжвоєнної Волині в умовах Польщі, дають змогу скласти глибше уявлення про сутність української політичної еміграції. Її початком вважають листопад 1920 р., коли Збруч перейшла Армія УНР, уряд очолюваний С. Петлюрою, а також значна група службовців, політичних діячів, представників наукової, мистецької інтелігенції. Частина цих людей змогла осісти на території Західної Волині, яка, згідно із Ризьким мирним договором, увійшла до складу Другої Речі Посполитої. Згодом чисельність емігрантів на західноволинських землях зростала за рахунок бійців повстанських груп (які емігрували після поразки Другого Зимового походу 1921 р.), інтернованих вояків (які після розформування таборів

для інтернованих розселялися на всій території Польщі), колишніх урядовців УНР (що переїхали на Волинь через «експеримент» Генрика Юзевського) й ін.

Причинами поселення на Західній Волині слугували бажання потрапити у середовище переважно українського місцевого населення, до того ж православного за віросповіданням, а також географічна близькість цієї території до малої батьківщини емігрантів. З іншого боку, прикордонно Волинь була лінією, порубіжжям зіткнення різних світоглядів і різних політичних систем – радянської та західної. Такий конфесійний, мовний, культурний фронтір спонукав польську владу до посилення своєї присутності у прикордонні, особливо за умов перманентної загрози з радянського боку та поширення радянофільських настроїв у Волинському воєводстві. Волинь опинилася в фокусі взаємних польсько-радянських інтересів, водночас перетворившись в епіцентр протистояння двох держав.

Політичні емігранти, маючи досвід революційної боротьби, долучилися до процесів українізації Православної церкви у Польщі, кооперативного, просвітнянського, культурно-мистецького руху, діяльності жіночих організацій, до праці в українському шкільництві міжвоєнної Волині. Окрім того, вони виступали засновниками громадсько-політичних структур, обирались послами до польського сейму, дописували до українських газет.

Після встановлення в 1939 р. на території Західної Волині більшовицької влади органи НКВД розпочали арешти емігрантів, яких звинувачували у «петлюрівщині», що було синонімом «ворог народу». Унаслідок кардинальної зміни суспільно-політичної ситуації та поширення сталінської репресивної системи українська політична еміграція як явище зникла. Під тиском більшовиків частина емігрантів виїхала на територію Генерал-губернаторства, цим, принаймні, зберігши собі свободу та життя. У роки Другої світової війни емігранти долучилися до повстанської боротьби у лавах «Поліської січі» Тараса Бульби-Боровця, а згодом Української повстанської армії (УПА). Окремі емігранти обіймали різні посади в органах місцевої влади у період нацистського окупаційного режиму. На завершальному етапі німецько-

радянської війни ті емігранти, яким пощастило зберегти життя, вирушили далі на Захід, поповнивши нову хвилю української політичної еміграції.

Структура наукової праці органічно відображає волинський еміграційний континуум крізь біограми учасників Української національно-демократичної революції, що після її поразки стали політичними вигнанцями. Споріднене етнічне середовище Західної Волині витворило сприятливі умови для громадсько-політичних аспірацій наддніпрянських українців.

Включення у дослідницький та публічний простір імен учасників Української революції, які після її поразки опинилися на території Західної Волині, стане історичною справедливістю і шанобою тим, хто боровся за українську незалежність.

Руслана ДАВИДЮК,
доктор історичних наук

Посилання

¹ Блок М. Апологія історії або ремесло історика / перекл. М. Марченко. Київ: Лаурис, 2018. С. 24.

² ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4041, 59 арк.; ДАРО, ф. 30, оп. 18, спр. 1043, 13 арк.

³ Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ф. 13, оп. 55, спр. 305, 87 арк.

⁴ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. 2. Київ: Темпора, 2011. С. 293–333.

⁵ Журнал зарахування старшин Дієвої Армії УНР на дійсну військову службу впродовж 1920–1923 рр. URL: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1923.army_unr.php

⁶ Ясь О. Еміграція, її мотиви та види. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін. Т. 3: Е–Й. Київ: Наукова думка, 2005. С. 32; Ясь О. Еміграція. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17837.

⁷ Лотоцький О. Українська еміграція, як явище соціальне. *На ріках вавилонських*. Збірник статей. Львів: Накладом Видавничої Кооперативи «Хортиця» у Львові, 1938. С. 63.

⁸ Лисянський Б. Українська політична еміграція як історичне з'явище. *Тризуб*. 1935. Ч. 49. 15 грудня. С. 4–9.

⁹ Дідковський А. Спогади. Накладом автора, 1961. С. 51.